

- крестьянство в XIX – начале XXI века: сборник статей / науч. ред. А. Шевельков. – Коломна: Московский государственный областной социально-гуманитарный институт, 2011. – С. 146 – 154.; Посадский А. Эхо гражданской войны: линии вражды в пореволюционной деревне / А. Посадский // История сталинизма: крестьянство и власть. Материалы международной научной конференции. Екатеринбург, 29 сентября – 2 октября 2010г. – М.: РОССПЭН, 2011. – С. 121 – 128.; Падение империи, революция и гражданская война в России / Сост. С.М. Исхаков. – М.: Издательство «Социально-политическая МЫСЛЬ», 2010. – 600 с.; Кузнецов И. Зерновое производство в России конца XIX – начала XX вв.: «модернизация Империи» vs «Русская Революция» / И. Кузнецов // Крестьянский мир: новые источники и методологические подходы. – Уфа, 2013. – С. 146 – 154.; Назыров П. Аграрная революция и земельно-хозяйственное переустройство южноуральской деревни: «эхо» модернизационных процессов / П. Назыров // Крестьянский мир: новые источники и методологические подходы. – Уфа, 2013. – С. 162 – 172.; Рышков В. Крестьянское самоуправление в Сибири в эпоху военных и революционных потрясений: итоги изучения и новые научные проблемы / В. Рышков // Крестьянский мир: новые источники и методологические подходы. – Уфа, 2013. – С. 268 – 276.
5. Верстюк В. Нариси історії Української революції 1917 – 1921 років / В. Верстюк, В. Головченко, Т. Осташко, Р. Пиріг, В. Солдатенко, В. Сокальський. – У 2-х кн. – Кн. 1. – К.: Наукова думка, 2011. – 390 с.
6. Красин В. Русскую революцию совершили русские крестьяне / В. Красин // [Электронный ресурс] Режим доступа <http://www.echomsk.spb.ru/blogs/krasin/14016.php>
7. Лозовий В. Правосвідомість селянства в період Української революції 1917 – 1920 рр.: історичний аспект / В. Лозовий. – Кам'янець-Подільський, 2011. – 112 с.
8. Дет. див. Ковальова Н. Аграрна політика в Україні періоду національно-демократичної революції (1917 – 1921 рр.) / Н. Ковальова, С. Корновенко, Б. Малиновський, О. Михайлюк, А. Морозов. – Черкаси: Аят, 2007. – 280 с.
9. Дет. див. Священко З. Проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку XX ст. / З. Священко. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2012. – 343 с.
10. Ленин В. Объединительный съезд РСДРП. 10-25 апреля 1906 г. / В. Ленин // Полное собрание сочинений. – М., 1917г. – Т. 12. – С. 362 – 366. Ленин В. Аграрная программа социал-демократии в первой русской революции 1905 – 1907 годов / В. Ленин // Полное собрание сочинений. – М., 1976. – Т. 16. – С. 235, 313, 325 – 326.
11. Сафонов Д. Крестьянство как объект и субъект процесса модернизации / Д. Сафонов // Вісник Черкаського університету. Серія історичні наук № 35 (248). – Черкаси, 2012. – С. 15 – 18.
12. Данилов В. Аграрные реформы и аграрная революция в России / В. Данилов // Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире. – М., 1992. – С. 310 – 321.; Данилов В. Крестьянская революция в России, 1902 – 1922 гг. // Крестьяне и власть. – Москва-Тамбов, 1996. – С. 4 – 23. [Электронный ресурс] Режим доступа http://www.patriotica.ru/history/danilov_rev.html; Кондрашин В. «Крестьянская революция в России. 1902 – 1922 гг.»: научный проект и научная концепция (предварительные заметки) / В. Кондрашин // Український селянин. – 2008. – Випуск 11. – С. 70 – 74.
13. Данилов В. Крестьянская революция в России, 1902 – 1922 гг. // Крестьяне и власть. – Москва-Тамбов, 1996. – С. 4 – 23. [Электронный ресурс] Режим доступа http://www.patriotica.ru/history/danilov_rev.html
14. Дубровский С. Крестьянское движение в революции 1905 – 1907 гг. – М., 1955. – 280 с.
15. Сидельников С. Аграрная политика самодержавия в период империализма. – М.: Издательство Московского университета, 1980. – 289 с.
16. Леценко М. Українське село в революції 1905 – 1907 рр. – Київ, 1977. – 366 с.
17. Витте С.Ю. Избранные воспоминания. 1849 – 1911 гг. – М.: Мысль, 1991. – 708 с.
18. Цит. за Котляр Ю. Трансформації в психолого-ментальному світосприйнятті селянства Півдня України (перша третина XX ст.) / Ю. Котляр [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2008/88-75-41.pdf>
19. Винниченко В. Відродження нації / В. Винниченко. – К., 1990. – Ч. 2. – 328 с.
20. Лозовий В. До питання про ідеологію українського селянства в добу революції (1917 – 1921 рр.) / В. Лозовий // Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917 – 1921 рр. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець – Подільський, 6 – 7 грудня 2007. – Кам'янець – Подільський, 2008. – С. 105 – 114.
21. Михайлюк О. Щодо «політичної програми» селянства України в період революції та громадянської війни / О. Михайлюк // Український селянин. – 2003. – № 7. – С. 103 – 106.
22. Державний архів Російської Федерації. – ФР. 440. – Оп. 1. – Спр. 57. – 321 арк.
23. Російський державний воєнний архів (далі – РДВА). – ФР. 39668. – Оп. 1. – Спр. 15. – 126 арк.
24. РДВА. – ФР. 39540с. – Оп. 1. – Спр. 154. – 408 арк.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 282. – 60 арк.
26. РДВА. – ФР. 39668. – Оп. 1. – Спр. 15. – 126 арк.
27. Наш край // Вечерні огни. – № 31. – 1919.
28. // Голос Юга. – № 10. – 1919.
29. Михайлюк О. Селянство України в перші десятиліття XX ст.: Соціокультурні процеси / О. Михайлюк. – Дніпропетровськ, 2007. – 456 с.
30. Зінченко А. Нариси історії Подільського селянства: 1917 – 1930 рр. – Вінниця, 2008. – 344 с.
31. Корновенко С. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу / С. Корновенко, В. Лазуренко. – Черкаси, 2004. – 188 с.
32. Дет. див. Котляр Ю. «Республіка» селян на Півдні України: боротьба після розгрому (1919 р.) / Ю. Котляр // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжсвідомий збірник наукових праць. – К., 2003. – вип. – 8. – С. 116 – 120.; Котляр Ю. Повстанство. Селянський рух на Півдні України (1917–1925) / Ю. Котляр. – Миколаїв; О.: "ТОВ Від", 2003. – 200 с.; Котляр Ю. Селянські республіки Півдня України: до проблеми державотворення / Ю. Котляр // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-4.pdf>; Кудінов Д. Сумська селянська республіка у вітчизняній і зарубіжній історіографії / Д. Кудінов // Часопис української історії. – К., 2011. – Вип. 21. – С. 82–90.; Селянський повстанський рух на поч. 1920-х рр. // [Електронний ресурс] Режим доступу <http://territoryerror.org.ua/uk/history/1919-1939/ussr/srsr/1/>

В.В. Місько

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СЕЛІ ГАЛИЦЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Проаналізовано соціокультурні трансформації у селі Галицької Соціалістичної Радянської Республіки. Розкрито основні зміни, які стосувалися способу життя та позначилися на суспільній свідомості сільських громад.

Ключові слова: сільська громада, революційний комітет, Червона армія, радянська влада, комуністична пропаганда.

The article analyzes the social and cultural transformation in the village the Galician of Soviet Socialist Republic. Disclosed the main changes that have affected the way of life and the impact on public awareness of rural

communities.

Key words: rural community, the revolutionary committee, the Red Army, the Soviet government, the Communist propaganda.

Історія селянства належить до пріоритетних напрямів української історіографії. Дослідниками підготовлено значний масив праць, які розкривають різні аспекти соціально-економічного життя селян. Водночас соціокультурна проблематика розробляється порівняно недавно, сучасні історики вважають її однією з найбільш перспективних. З огляду на це дослідження соціокультурних трансформацій на селі у Галицькій Соціалістичній Радянській Республіці (далі – ГСРР) видається актуальним.

Виокремлюючи селянський світ як предмет дослідження, розглядаємо його як унікальний, специфічний мікрокосм. Зміщення акцентів на вивчення світогляду селян, способу їх мислення та життя дозволяє по-новому осмислити феномен українського селянства в цілому.

Автор статті ставить за мету проаналізувати соціокультурні зміни, які позначилися на житті сільських громад упродовж існування ГСРР.

Основні підходи щодо дослідження ГСРР сформовано радянською історіографічною традицією. З метою подолання стереотипності у сприйнятті різних аспектів окресленої проблематики у праці послуговуватимемося переважно архівними матеріалами.

До складу ГСРР з липня 1920 р. входило 16 повітів: Бережанський, Бродівський, Борщівський, Бучацький, Гусятинський, Заліщицький, Збаразький, Зборівський, Золочівський, Підгаєцький, Рогатинський, Скалатський, Сокальський, Терехівський, Тернопільський та Чортківський і деякі села Кам'яно-Струмилівського, Львівського, Перемишлянського і Рахівського повітів. Загалом Червона армія встановила контроль над 16 повітовими містами, 48 містечками і 1150 селами, що становило близько 33 % усієї території Східної Галичини і 35 % населення. Радянська влада була встановлена на території з населенням 1671,3 тис. осіб [1, 63–64].

Запровадження нового суспільно-політичного ладу стосувалося усіх сфер життя селян. Однією з найважливіших проблем стало вирішення комуністами земельного питання. Циркуляри земельного відділу Галицького революційного комітету (далі – Галревкому) вказували на необхідність забезпечення посіву озимини й визначали параметри користування нетрудовими землями (залишеними польськими панами, церковними та монастирськими – В. М). Реалізація земельної реформи передбачала проведення інвентаризації землі, засобів її обробітку та реєстру сільської бідноти. Згідно з документом, пріоритетне право на отримання земельного наділу мали безземельні й малоземельні селяни, а також робітники (форналі), які мешкали у громадах. Хлібороби, які не проживали й року в громаді, могли теж претендувати на користування цими землями. У випадку нестачі земельних ділянок вони могли претендувати на землі сусідніх громад. У випадку, якщо бідняки хотіли обробляти землю спільно, вони мали обрати управу з 2–3 осіб. Земельні відділи, призначені урядом, відповідали за справедливий розподіл, сприяли необхідним для обробітку землі інвентарем та виділяти зерно для посіву. Рішення

земельних відділів були остаточними і оскарженню не підлягали [2, 15; 3, 5].

Проведення земельної реформи порушило звичну соціальну стратифікацію: провідні ролі у сільському середовищі належали незможним селянам. Водночас надзвичайні повноваження земельних відділів породжували спекуляції та зловживання з боку посадових осіб. Врешті-решт будь-які розподіли без чітких, зрозумілих критеріїв породжували незадоволення та посилювали напругу в сільських громадах. Однак у такий спосіб більшовицька влада чітко окреслювала свою соціальну базу.

Зауважимо, що галицьке селянство шанобливо ставилося до приватної власності. «Вперше від більшовиків почули галицькі хлопці, що в порушенні права приватної власності нема гріха. Довелось видати спеціальний наказ, щоб селяни жали колишній панський хліб. Лише перевірили, що підпис і печатки правильні, селяни сунули на панські лани» [4, 39].

Керівництво ГСРР розпочало адміністрування сільських громад також із з'ясування наявних на селі ресурсів, для цього проводило ретельний облік худоби та техніки, залишеної польськими панами. Приховування чи перешкоджання передбачало суворе покарання аж до розстрілу [5, 2].

Відзначимо, що селу відводили стратегічно важливе значення у забезпеченні продовольством Червоної армії. Військові агенти позабирали багато зерна, незважаючи навіть на заборону Галревкому. Тільки у Тернопільському повіті військові агенти збрали 77,856 т жита, 97,2 т пшениці, 215,68 т ячменю, 187,52 т вівса, 1920 т картоплі. Зазначених обсягів продуктів усе одно не вистачало для харчування гарнізону (1200 осіб), а також для забезпечення городян (робітників друкарень та електричної станції, залізничників, співробітників усіх центральних й повітових установ, міліції, лікарень, дитячих притулків – загалом майже 6000 осіб) та бідних селян, не кажучи вже про засів. Органи ГСРР брали під державний контроль млини, молочні ферми, ставки для вилову риби та інші важливі сільськогосподарські підприємства. Проте вони не могли на достатньому рівні забезпечити потреби у продовольстві [6, 18–19].

Власне для селян радянська влада передбачала тільки третину залишеного панського зерна. Однак розподіл конфіскованого хліба не завжди проходив справедливо. Відомі факти, коли селяни не отримували передбачених часток. Так, один селянин, який був інвалідом (без однієї ноги), звертався до Тернопільського повітового ревкому про виділення йому зерна із фільварку в Загребеллі, в якому він раніше служив фірманом, оскільки у рідному селі Кутківці йому не надали. Коли він звернувся у Загребелля, там йому відмовили як немісцевому [7, 5]. Абнішка Тимчишин з Романівки Тернопільського повіту просила свою частку панського збіжжя. Раніше вона працювала у панському господарстві у Шляхтинцях упродовж восьми місяців. Однак у Шляхтинцях їй не дали заробленого, а у Романівці, де мешкала, не було поміщицького зерна. Схожа історія трапилася з Анною Дядас, жителькою іншого села Чолганщини [7, 11–12]. Очевидно, наведені факти не були поодинокими й тільки поглиблювали майнові протиріччя у сільських громадах.

Перерозподіл майна, залишеного поміщиками, не мав системного й впорядкованого характеру. Місцеві

радянські адміністрації прагнули зберегти у колективній власності засоби обробітки землі та коней з подальшим їх використанням через земельні відділи. У такий спосіб комуністи мали на меті сформувати залежність бідного селянина від нової влади. На цей процес впливали червоноармійці, які часто забирали живий інвентар, залишений власниками фільварків, і на власний розсуд розподіляли його між окремими селянами. Так, у Тернопільському повіті військові продавали коней сільським господарям. Сільська громада Острова була обурена поведінкою солдатів: ці коні раніше належали до поміщицького господарства їх села, а щасливими власниками ставали жителі довколишніх сіл. Справа набула розголосу через встановлення факту несправедливого перерозподілу. Червоноармійці забирали коней в одних господарів і передавали іншим найімовірніше в обмін за алкогольні напої, оскільки нові власники не могли пред'явити ніякої розписки чи довідки, яка б засвідчувала факт купівлі-продажу [7, 3].

Зазначимо, що зловживання військових на цьому не закінчувалося. Вони розраховували на всебічну підтримку з боку сільського населення, передусім у забезпеченні продовольством. Вони вважали, що це справедлива плата за звільнення. Проте селяни не поспішали ділитися з Червоною армією, а так званих військових агентів зустрічали подекуди навіть вороже, здебільшого через їх нахабну поведінку. Яскравим прикладом цього може слугувати випадок, який трапився у с. Великі Бірки Тернопільського повіту. Так, 29 серпня 1920 р. у село прибув червоноармієць Василь Смола, який вимагав від голови ревкому продуктів: яєць, молока, хліба, муки, курей, качок для хворих і поранених червоноармійців. Він діяв згідно з наказом коменданта м. Тернополя. Голова ревкому уповноважив місцевого жителя зібрати вказані продукти, однак сільська громада спромоглася пожертвувати на потреби армії лише декілька десятків яєць та буханець хліба. Це розсердило військового посланця, який був украй незадоволений і погрожував арештом. Врешті-решт вирішив сам зібрати необхідну кількість продовольства. Військовослужбовець завзято й агресивно кинувся забирати у сільських господинь свійську птицю: качок, гусей, курей, чим спричинив переляк місцевого населення. Сільський ревком змушений був втрутитися, заарештував червоноармійця й передав його до повітової міліції. Однак його одразу ж відпустили [7, 4].

Органи управління республіки розраховували на ресурси, наявні у сільських громадах. Передусім місцева влада зобов'язувала надавати коней та підводи для державних потреб. Наприклад, для закупівлі худоби у сільських жителів продуктові відділи уповноважували агентів спеціальними мандатами, які передбачали використання селянських підвод у необмеженому першочерговому порядку [5, 5–6]. Селяни не вельми прихильно ставилися до таких нововведень, адже коні разом із підводами були необхідним засобом для ведення повсякденного сільського господарства. Сільським громадам зі значними труднощами вдавалося забезпечити гужовим транспортом посадових осіб, оскільки підводи в основному забрали військові [6, 18–19].

Траплялися випадки, коли селянам не повертали коней і встановити місце їх перебування було неможливо. Анна Федчишин з Кипячки

Тернопільського повіту залишилася без коня, наданого на вимогу місцевої влади. У такий спосіб найменш захищені представники сільських громад залишалися без важливих засобів ведення господарства [7, 6, 9, 10].

Перший селянський з'їзд, що відбувся 18 серпня 1920 р., репрезентований уповноваженими 65 сіл Тернопільського повіту, визначив, що найгострішими проблемами сільських громад були: необхідність віддавати продуктовому відділу 2/3 урожаю; засів та поділ землі; розподіл лісових угідь, млинів, коней та іншої власності, залишеної поміщиками; виділення гужового транспорту на державні потреби; утримання Червоної армії. Окреслені проблеми породжували гострі дискусії на форумі. Особливої уваги заслуговують прийняті рішення. По-перше, делегати визнавали важливість радянської влади для селян щодо звільнення від визисків. Насправді ж місцева влада вже використовувала селянські ресурси, планувала встановити контроль за їх господарствами, розраховувала на більшість урожаю. По-друге, селяни не тільки брали на себе обов'язок забезпечувати потреби війська, а й створити власну селянсько-робітничу армію для захисту від «панів та підпанків». По-третє, визначено ворогів молоді республіки – провокаторів та агентів С. Петлюри і Є. Петрушевича, відповідно, селян поділяли на «надійних» і «ненадійних» [8, 1–3].

Комуністи начебто надали можливість селянам висловитися з приводу актуальних проблем, однак усі рішення, прийняті від імені сільського населення, тільки зобов'язували його служити новому режиму заради захисту від міфічних «панів та підпанків», провокаторів і агентів. У такий спосіб влада задавала нові тенденції суспільної поведінки та свідомості. Партиїне керівництво вимагало від сільських осередків проводити добровільні збори продуктів та білизни для забезпечення потреб лікувальних закладів [9, 2–2; 10, 87]. Водночас селянам належало забезпечити заготівлю дров на зиму для офіційних урядових установ, розташованих у місті Тернополі [9, 6–6].

Загалом проведення зборів сільських громад увійшло до їх повсякденного життя. Традиційно на цих заходах читали обіжник ГСРР, визнавали, що населення ставиться до радянської влади й Червоної армії дуже прихильно, підтверджували відсутність агітації проти влади, просили найнеобхідніших речей, як-от: солі, сірників, нафти, взуття, дров. Інші прохання засвідчували небажання селян надавати підводи, оскільки вони були вкрай потрібні для збору врожаю [10, 87].

Радянське керівництво прагнуло заповнити інформаційний вакуум «правильними» новинами у найкращих традиціях комуністичної ідеологічної пропаганди. Галицьке радянське телеграфічне агентство розпочало 1 вересня 1920 р. видання «Стінної газети» [11, 1]. Під заголовком «Хай живе Робітничо-Селянська Червона Армія» громадськості краю повідомляли про те, що селяни активно допомагають і сприяють Червоній армії, закликали усіх сільських жителів наслідувати хороший приклад [12, 1]. Розповсюджувалися численні відозви та заклики до вступу добровольців у ряди Червоної армії [9, 2].

Зауважимо, що радянській владі не вдалося досягнути очікуваного рівня ідеологічної обробки сільського населення. Давалася взнаки відсутність

політичних інструкторів із відповідною підготовкою, навіть партія не могла заповнити цю прогалину. Однак роботу в цьому напрямі активно проводили, зокрема залучали представників 60 дивізій до агітації у селах [6, 20]. Для агітації серед населення у серпні 1920 р. було прийнято положення про хати-читальні, в якому зазначалося, що «хати-читальні повинні бути вогнищами політико-освітньої роботи в селах». У них розміщувалася радянська преса та література, проводилася пропагандистська робота [4, 42].

Радянська адміністрація запровадила новий офіційний час, який передбачав переведення стрілок годинника на 2 години вперед. Визначати час потрібно було від 1 до 24 год. без додавання слів «полудне», «вранці». Робочий час радянських установ розпочинався об 11 год. і тривав до 17 год. [9, 1]. Проте в оголошеннях, повідомленнях обов'язково вказували нову годину й уточнювали її за старим, місцевим часом [3, 2, 4].

Влада наділяла селян правом обирати ревкоми та міліцію з місцевих жителів. Право вибору сільревкому мали тільки трудові сільські елементи – безземельні й малоземельні селяни. Цього права позбавляли тих, які користувалися найманою працею або займалися спекуляцією. Традиційно процедура виборів відбувалася за участю уповноваженого представника з повітового центру. До складу ревкомів обирали голову та двох-трьох членів. Голови сільревкомів одержували зарплатню у розмірі 3 тис. крб., їх члени – 2,5 тис. крб. Сільську міліцію репрезентував комендант та 3–4 міліціонери [4, 41–42; 6, 3; 13, 15; 14, 16; 15, 8]. Сільські ревкоми мали сформувати продовольчий і військовий відділи [9, 1]. Поштову комунікацію забезпечували міліціонери, які їздили у службових справах до сільських населених пунктах [6, 27]. Цікаво, що у сільському середовищі були відсутні кваліфіковані кадри. Відібрані кандидатури не завжди відповідали елементарним вимогам [6, 18–19]. Повітове керівництво було незадоволене діяльністю окремих сільських ревкомів й під приводом потрапляння туди «ненадійних» елементів ініціювало перевибори [6, 14].

Звернемо увагу на те, що сільський актив, який перебував в авангарді будівництва комуністичного суспільного ладу, наслідував поведінку своїх колег-городян. Останні створили цілу низку преференцій для партійних та державних працівників. Зокрема, співробітники Галревкому харчувалися у спеціальних їдальнях, отримували продуктові пайки [9, 9]. Вартість електроенергії для радянських установ та службовців становила 50 коп. за одну лампочку упродовж години, для інших – 4 крб. Чистка клозетів за одну бочку для радустанов та їх працівників – 100 крб., для інших – 500 крб. Функціонери могли розраховувати на безкоштовну медицину – без плати за ліки й проживання [9, 10]. Очевидно, селяни-посадовці теж швидко зорієнтувалися у новій системі цінностей, яка передбачала всебічну підтримку насамперед осіб, задіяних у підтримці нової комуністичної формації, й не гребували використовувати службове становище у власних корисливих цілях.

Сільська біднота пов'язувала з новою владою надії на виплату грошової компенсації за втрати, понесені у часи воєнних дій. Зрештою цьому сприяла риторика радянської влади, яка декларувала встановлення соціальної справедливості та захист незаможних селян.

Так, у Мишковичах Тернопільського повіту поляки забрали коня, корову та ялівку в Стефана Лося, вдівця, який виховував 4 дітей, а у Теклі Іванютової конфіскували 2 ялівки та корову. Вони зверталися до місцевого ревкому з проханням компенсувати їм вартість втраченого [7, 1].

Соціальна політика, відповідно до декларованих комуністичних постулатів, вимагала значних фінансових та матеріальних ресурсів. Одних безробітних у Тернопільському повіті нараховували 1080 осіб [6, 3]. Тільки 83 особи з них отримали одноразову грошову допомогу в розмірі 1000 крб. Повітове керівництво отримало 1212 заяв бідняків із проханням взяти їх на повне утримання. Половина з них отримувала продуктові пайки та одноразову допомогу в розмірі 1000 крб. Упродовж перших двох тижнів вересня 1920 р. профільний відділ виплатив біднякам 403 тис. крб. допомоги [6, 23].

Заклади соціального захисту мали гостру потребу в білизні, матрацах та інших найнеобхідніших речах [6, 23]. Для бідняків та держслужбовців радянська система передбачала безкоштовну медицину [9, 10]. У Тернопільському повіті до системи медичного обслуговування населення було залучено 19 лікарів з 6 помічниками, 17 акушерок, 25 сестер милосердя, 22 санітарок і санітарів, 6 зубних техніків з 10 помічниками, 33 провізори, фармацевти, помічники аптекарські. У Тернополі функціонували дві лікарні – № 1 та 2, епідемічний шпиталь [6, 12–13], повітовий венеричний шпиталь [16, 35–36]. Медичні заклади були створені у Бродівському, Збараському, Золочівському та інших повітах. Проводилася націоналізація приватних аптек [4, 42]. Лікувальні установи відчували гостру відсутність найнеобхідніших засобів, зокрема, хірургічних й стерилізувальних матеріалів. Поїздки лікарів у сільську місцевість із профілактичними оглядами ускладнювалися через відсутність транспорту [6, 12–13].

У Тернополі працювали дві аптеки: Фрайнденталю була призначена для платних приватних рецептів; радянська (колишня Крижановського) – для обслуговування місцевих радянських установ у кредит. У Микулинцях аптека Каця видавала місцевому бідному населенню безкоштовно, на підставі відповідних документів місцевих ревкомів [6, 12–13].

На наш погляд, тенденції соціальної політики, задекларованої комуністами, передбачали підтримку найменш соціально захищених верств сільського населення – чи не найчисленнішого прошарку. Однак забезпечити бодай частину обіцяного було складно, адже дефіцитними були найнеобхідніші товари – м'ясо, жири, цукор, сірники, чай, тютюн [6, 18–19]. Додаткові ресурси влада намагалася конфіскувати у найзаможніших громадян, обкладаючи їх одноразовим надзвичайним революційним податком [6, 22].

Суттєвих змін, відповідно до намірів радянської влади, мала зазнати система освіти. Передусім це усунення духовних осіб усіх віросповідань від участі у навчально-виховному процесі та ретельний відбір педагогічних кадрів [17, 13]. У Тернопільському повіті відібрали та зареєстрували 163 учителі. У дитячих притулках монашок замінили на світських осіб [6, 25]. Шкільна програма не передбачала вивчення релігії, однак влада не забороняла такої можливості, але не в

освітніх закладах [18, 14]. Початок навчального року розпочинався з 1 жовтня 1920 р. [6, 9]. Місцева влада вживала заходи для підготовки будинків, необхідних для шкільних й позашкільних занять [18, 9]. Декретом № 22 від 11 вересня 1920 р. Галревком запроваджував єдину трудову школу, встановлював навчання за державний кошт, зобов'язував усю молодь здобувати шкільну освіту і курс професійної. Передбачалося спільне навчання обох статей та викладання рідною мовою [18, 3].

Потреба швидкої підготовки робітників, їх соціального виховання зумовила запровадження чотирикласних педагогічних шкіл. Цікаво, що радянська влада регламентувала пріоритетність прийняття до зазначених закладів комсомольців, дітей робітників та селян [18, 5].

Радянська влада декларувала необхідність піднесення культури й освіти суспільства як важливу потребу й необхідну умову закріплення соціалістичного ладу [18, 15]. З цією метою проводили прискіпливий підбір кадрів культурно-освітнього характеру, враховуючи партійну приналежність, довоєнні та власне воєнні симпатії, а також політичні уподобання під час діяльності українського і польського урядів [18, 9]. У такий спосіб влада намагалася виокремити освічених осіб, лояльних до комуністичного режиму, які мали стати його проводниками серед неосвіченого сільського загалу.

Отже, радянська влада до звичного повсякденного життя сільських громад додала збори як інструмент просування соціалістичного ладу. Право голосу на виборах місцевих органів управління чітко окреслювало соціальну базу нової влади та поглиблювало соціальну диференціацію сільського середовища. Приймаючи важливі рішення для територіальної громади належало біднякам та незаможним господарям. Успішнішим, заможнішим, а відтак й освіченишим відводили другорядну роль. Звідси проблеми з адмініструванням, пошук найрізноманітніших ворогів: провокаторів, агентів, «панів», «підпанків», поділ на «надійних»/«ненадійних».

Стандарти й традиції державного управління, запроваджені більшовиками, передбачали значні привілеї для відповідальних посадових осіб. Зловживання службовим становищем підвищувало суспільну напругу, викликану розподілом землі, зерна та інших засобів, націоналізованих радянською владою. Запровадження колективної власності порушувало усталену повагу до приватної власності у сільському середовищі. Селян піддавали активній відкритій комуністичній пропаганді, яка обіцяла позбавити їх різних повинностей і забезпечити свободу. У той же час на практиці жителі сільських місцевостей перебували у залежності від радянської влади.

Загалом, незважаючи на відносно короткий час існування ГСРР, у повсякденному житті сільського населення відбулися суттєві соціокультурні трансформації. Упродовж липня-вересня 1920 р. галицькі селяни отримали незначний досвід державотворення та самоорганізації. Вплив соціокультурних змін означеного періоду на суспільну свідомість селян становить перспективу подальших досліджень.

І. Лісна І. С. Становлення української державності в

Галичині (1918–1923 рр.) / І. С. Лісна. – Тернопіль: ТАНГ «Економічна думка», 2001. – 91 с.

2. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 27.

3. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 5.

4. Федорів О. Галицька Соціалістична Радянська Республіка в політиці уряду Радянської Росії / Олександр Федорів // Історична панорама: Збірник наукових статей Чернівецького національного університету. Спеціальність «Історія». – Чернівці: Видавництво Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича «Рута», 2007. – Випуск 4. – С. 32–51.

5. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 23.

6. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 9.

7. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 3.

8. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 8.

9. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 7.

10. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 26.

11. Від редакції // Стінна газета. – 1 вересня 1920. – С. 1.

12. Хай живе Робітничо-Селянська Червона Армія // Стінна газета. – 10 вересня 1920. – С. 1.

13. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 10.

14. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 11.

15. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 4.

16. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 1.

17. ДАТО, Ф. 2288. – Оп. 1. – Спр. 1.

18. ДАТО, Ф. 2369. – Оп. 1. – Спр. 14.

Ю.Г. Пасічна, О.М. Федьков

ГОЛОВНИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ КОМІТЕТ ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ: СПРОБА АГРАРНОГО РЕФОРМУВАННЯ 1917 Р.

У статті автор описує роботу Головного земельного комітету над розробкою проекту аграрної реформи за правління Тимчасового уряду. Розкриває основні напрацювання комісії Головного земельного комітету, характеризує позитивні та негативні моменти у виробленні проектів цими комісіями. Показує значення запропонованих проектів для вирішення аграрної проблеми Росії.

Ключові слова: аграрне питання, Тимчасовий уряд, Головний земельний комітет.

The article describes the work of the Central Committee of the land development project of agrarian reform under the rule of the Provisional Government. Focuses on the main achievements commissions Chief Land Committee, describes the positive and negative aspects in the development of projects of these commissions. Shows the value of proposed projects to address the agrarian problem in Russia.

Key words: agrarian question, Provisional government, Chief Land Committee.

Після приходу Тимчасового уряду до влади постало питання про вирішення аграрної питання в Росії. Перші законопроекти уряду не призвели до бажаних результатів. Невдоволення селянства аграрним становищем зростало, їх виступи частішали та набували радикального характеру. 21 квітня 1917 р. Тимчасовий уряд видав законопроект про створення Головного земельного комітету [3].

До вивчення діяльності Головного земельного комітету зверталися З. Лозинський, П. Першин, І. Церетелі. Однак низка аспектів діяльності цієї установи недостатньо вивчені. Цим і зумовлено вибір теми автором. Об'єкт дослідження – внутрішня політика Тимчасового уряду, предмет – робота Головного земельного комітету. Автор ставить за мету